

Summary

Khokhuliak V. V. The correlation of financial law's science and financial science. — Article.

In the article is probed correlation of science of financial law and financial science on the stages of their becoming in quality the independent areas of knowledges. The basic criteria of correlation of science of financial law are determined as component part of jurisprudence of financial science. It is set that a sign of publicness of finances and financial economy is one of main criteria of object of science of financial law.

Keywords: financial law, science of financial law, financial science, public finances, public interest.

УДК 341.96:339.7:338.124.4

А. С. Нестеренко

ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ ЯК ЧАСТИНА МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Ще давньоримський державний діяч і філософ Марк Тулій Цицерон якось сказав: «Світовий організм є нерозривне ціле». Не можна не помітити, що давня істина є настільки очевидною саме для міжнародної фінансової системи. Міжнародна фінансова система — це в якомусь сенсі «кровоносна система» всієї світової економіки. У самому загальному плані весь суспільний простір, в якому мешкають гроші, здійснюється транскордонний рух фінансових ресурсів та осіб (постачальників \ одержувачів фінансових ресурсів) в певних правових і міжнародно-правовому режимах, називається міжнародною фінансовою системою [1].

Основні напрями, за якими здійснюється рух грошових потоків у світовому господарстві — це взаємовідносини між господарюючими суб'єктами як всередині однієї країни, так і різних країн; взаємовідносини між урядами різних держав та міжнародними (у т.ч. фінансовими) організаціями; взаємовідносини держави і суб'єктів світогосподарських зв'язків з міжнародними фінансовими інституціями. Отже, світові фінансові потоки обслуговують міжнародну торгівлю товарами, послугами, перерозподіл капіталів та робочої сили між країнами [30].

Світова фінансова система, так само як і національна фінансова система, в тому числі українська фінансова система, переживає в даний час важку кризу, що викликає хвилю недовіри до фінансової системи і до державного управління фінансами.

Сучасна фінансово-економічна криза — це в першу чергу криза фінансової системи, що показує її неспроможність, а також необхідність у чіткому державному регулюванні. Нові індустріальні країни (НІС) Азії мають значний досвід щодо реабілітації та реформування національної фінансової системи в умовах кризи. Саме фінансова криза 1998 року почалася з цього регіону, і причиною її сьогодні вже сміливо можна назвати нестабільність фінансового

ринку країн Південно-Східної Азії. Уряд цих країн досить швидко відреагував на ситуацію, що склалася, і почав активно реформувати фінансовий сектор, що незабаром мало позитивні наслідки. Саме з цього досвід таких реформ може бути корисним і для України, тим більше що економіка України має і деякі загальні риси з економікою НІС Азії (а саме перерозподіл капіталу в Україні здійснюється переважно через банківську систему, в той час як фондовий ринок розвинений дуже слабо, що також було характерно і для країн Південно-Східної Азії). Фахівці-економісти, аналізуючи світову фінансово-економічну кризу, виділяють основні причини появи кризи: по-перше, помилки державного регулювання; по-друге, циклічний розвиток економіки; по-третє, провал сформованої фінансової системи [2]. Аналітики визначають, що у всіх НІС Азії на початкових етапах індустріалізації провідна роль у формуванні та розвитку фінансових систем, які були б здатні мобілізувати інвестиційні ресурси, необхідні для створення нових галузей, належала уряду.

Фінансова система характеризується неоднозначно, вона активно досліджується вітчизняними й зарубіжними аналітиками. У вітчизняній науці зовсім небагато фундаментальних наукових досліджень, безпосередньо присвячених аналізу стану фінансової системи та обґрунтуванню напрямів її розбудови. Дискусійним є питання подальшого розвитку фінансової системи в Україні. Найбільш загальною тенденцією в розвитку фінансів є перетворення фінансової системи в самостійну інфраструктурну галузь, яка чинить все більш помітний вплив на економічну ситуацію в кожній окремій країні і в світі в цілому. Про масштаби цієї галузі свідчить факт, що з 10 найбільших компаній світу половина належить до фінансового сектора [3]. Так як фінансова криза торкнулася практично всіх країн світу, які так чи інакше пов'язані економічними відносинами між собою, необхідно розглянути світову фінансову систему структурно — правову форму організації фінансових відносин і постаратися визначити основні причини виникнення фінансової кризи. Комплексний характер поняття «фінансова система» визначається тим, що дане поняття має бути об'єктом наукових досліджень вчених-економістів, фінансистів, адміністративістів, тому основним завданням при розгляді даного терміна видається виділення кола суспільних відносин, що потрапляють у сферу дії норм таких галузей національного права, як фінансове та адміністративне.

Термін «фінансова система» є в даний час одним з найпоширеніших і часто вживаних в нормативних актах [4], засобах масової інформації, у виступах глави держави. І тим не менш законодавчого визначення цей термін не має, відсутній і єдиний концептуальний підхід учених до вироблення даної дефініції. Ще в 60–80-х роках минулого століття розроблялося поняття «фінансова система». Відомий радянський правознавець С. Д. Ципкін, ґрунтуючись на положеннях, вироблених економічною наукою про фінанси, детально досліджує значення, зміст, склад фінансової системи, зазначаючи, що в літературі є з цієї проблеми різні судження як серед економістів, так і юристів [5]. Складний характер даної категорії пов'язаний з історичним, політичним, економічним і правовим аспектами.

В умовах глобалізації, з одного боку, й циклічного розвитку економіки, з другого, питання розробки єдиного підходу до визначення ключових фінансових категорій, набуває особливої актуальності. У зв'язку з цим постає потреба в оновленні понятійного апарату, чіткішому визнанні цього терміна у процесі його практичного застосування, а також уточненні традиційних понять, пов'язаних із ним, опрацюванні нової термінології, що використовується в міжнародній практиці.

Перш ніж перейти до окремого визначення поняття «фінансова система», необхідно почати з загального, а саме з визначення «система». У філософській літературі підкреслюється, що «в строгому сенсі слова система — це цілісне утворення, що володіє новими якісними характеристиками, які містяться в утворюючих його компонентах». При цьому «система — це таке утворення, в якому внутрішні зв'язки компонентів між собою переважають над зовнішніми впливами на них» [6].

На сьогодні існує багато тлумачень поняття «система», а саме: цілісна взаємозалежна безліч об'єктів; цілісна безліч об'єктів, пов'язаних між собою взаємними відносинами; рядок, згідно з яким розташовується група понять для утворення єдиного цілого; сукупність взаємозалежних, певним чином організованих і взаємодіючих елементів; організована безліч структурних елементів, що взаємопов'язані та виконують певні функції; сукупність взаємозалежних елементів, що відособлена від середовища та взаємодіє з ним як одне ціле [7].

Згідно з визначенням А. Шияна системою називається сукупність деяких цілком конкретних одиниць — елементів, які перебувають у певних відношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому вони становлять певну неподільність, унітарність, цілісність. Елементи системи об'єднані спільним функціонуванням [8].

Кожна система має свої властивості та функціонує, досягаючи поставленої мети. Узагальнюючи думки провідних економістів [9; 10], котрі дають найповніші переліки властивостей складних систем, можна вказати на основні такі властивості: цілісність — наявність у системи таких властивостей, які не притаманні жодному зі складових елементів, взятому окремо поза системою; інтегративність — існування в межах системи системоутворюючих і системо-зберігаючих факторів, для яких важливі об'єднання та зв'язаність елементів, що посилює їх цілісність; ієрархічність — прояв закономірності на кожному рівні ієрархії, тобто підпорядковане розташування елементів від вищого до нижчого; динамічність — проявляється у зміні параметрів і структури систем у часі під впливом середовища; залежність від змін зовнішнього середовища — неможливість ізолювати процеси, що відбуваються в системах, від навколишнього середовища, аби спостерігати й досліджувати їх у чистому вигляді; активна реакція на нові фактори — здатність систем до активних, не завжди передбачуваних дій залежно від відношення системи до цих факторів, способів і методів їх впливу [10].

Підсумовуючи поняття «система» вважаємо, що будь-яка система є складовою іншої системи й одночасно складається з певної кількості підсистем, що

також можуть мати складну структуру. Наприклад, міжнародна фінансова система — це система, котра складається з певної кількості підсистем — фінансових систем держав (наприклад: національна фінансова система України), які мають фінансові відношення між собою. Слід зазначити, що реакція системи на керівний вплив, за умови його оптимальності, своєчасності й адекватності, має відбуватися в напрямі реалізації її загальної мети. Складна система завжди перебуває у взаємодії з навколишнім середовищем, під впливом управління, її компоненти також взаємодіють.

Щодо етапів розвитку (еволюції) систем, то В. Опарін [11], С. Мочерний [12] виділяють такі варіанти: зародження — становлення — оптимальний стан — конфліктний стан — кризовий стан — катастрофа — релаксація (адаптація) (В. Опарін); виникнення — становлення — функціонування — криза — крах (С. Мочерний).

Ці етапи розвитку подібні за сутністю, але мають дещо різні назви й розбіжність у останньому етапі циклу. На наш погляд, об'єктивній реальності більше відповідає такий перелік етапів розвитку системи, як: виникнення — розвиток — передкризовий стан — пік — криза — вихід із кризи.

Стосовно фінансової системи слід зауважити, що більшість українських та російських науковців визначають її за внутрішньою будовою та за організаційною структурою. За першою ознакою — це сукупність відносно відокремлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів; за другою — сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками.

Н. І. Химичева зазначає, що розгляд даного терміна як системи фінансових органів «веде до розмивання предмета вивчення, його неясності» [13]. Протилежної точки зору дотримувався А. І. Худяков. Він характеризував фінансову систему в економічному сенсі через «сукупність фінансово-економічних інститутів, кожен із яких опосередковує певний фонд грошових коштів», виділяє «організаційне» значення розглянутого терміна — «сукупність фінансових установ держави (фінансове відомство і його підрозділи, податкові органи, державні банки, державні страхові компанії тощо [14]). С. М. Ашмаріна розглядає фінансову систему з декількох сторін: по-перше, як сукупність цільових фондів; по-друге, як комплекс суспільних відносин, пов'язаних з утворенням, розподілом і використанням цих фондів; по-третє, як супутню цьому процесу сукупність органів, які беруть участь у фінансовій діяльності держави [15]. Найбільш спірним є питання про визначення фінансової системи в правовому аспекті. Так С. В. Запольський підкреслює, що для визначення фінансової системи як правової категорії необхідне здійснення правової дефініції або юридичної концепції, в якій це поняття має правоутворююче значення, тому він визначає фінансову систему як «явище збірне і, таким чином, що не має власного правового значення» [16].

А. Т. Ковальчук вважає, що у ринкових системах коректно виокремлювати фінансову систему держави і недержавну фінансову систему, які у своїй єдності складають загальнонаціональну фінансову систему. В умовах ринку фінансо-

во-правова система являє собою комплекс законодавчо і нормативно врегульованих фінансових відносин між державою, юридичними особами, відповідними інституціями, завдяки яким здійснюється круговорот та розширене відтворення фінансових ресурсів і фінансового капіталу, що функціонує і відтворюється в публічній сфері [17].

Український вчений О. П. Орлюк вважає, що «фінансова система — це сукупність фінансових інститутів, кожний з яких сприяє утворенню та використанню відповідних централізованих та децентралізованих фондів коштів для здійснення фінансової діяльності держави» [18].

Розуміють під фінансовою системою і сукупність усіх механізмів, за допомогою яких здійснюється рух фінансових потоків [19].

Слід зазначити спірний характер питання про галузеві категорії в російській науці. Дискусійною видається позиція М. В. Карасьової про те, що вироблена економічною наукою категорія «фінансова система» не може доповнюватися або змінюватися фінансово-правовою наукою [20]. Хотілося б відзначити, що термін «фінансова система» являє собою комплексну, міжгалузеву категорію, так як з розвитком ринкових відносин спостерігається тісне переплетення економічних і фінансово-правових категорій. У свою чергу, Е. Д. Соколова у своїй роботі «Правові основи фінансової системи Росії» підкреслює, що «економічні категорії, до яких відносяться фінанси і фінансова система, виявляються і реалізуються лише у правовій формі, яка може або створювати сприятливі умови для їх функціонування, або гальмувати їх розвиток» [21]. Повністю слід погодитися з думкою Є. В. Покачалової, яка вважає, що «чітка диференціація фінансової системи на певні ланки (інститути) важлива не тільки з теоретичної, але необхідна і з практичної точки зору» [22].

Резюмуючи вищевикладене, можна не погодитися з рядом авторів, які вважають, що фінансово-правова доктрина за багато десятиліть виробила досить загальнотеоретичних положень і термінів, кількість яких може перейти в якість нормативних приписів. У даному випадку мова йде про прийняття Закону «Про фінансову систему України», в якому необхідно було б визначити поняття фінансової системи, принципи її побудови, структуру, відповідальність за правопорушення, що посягають на фінансову систему. Про необхідність прийняття єдиного документа, що регулює весь спектр фінансових правовідносин, було зазначено В. І. Зламом [23], пізніше Н. І. Химичевою [24], послідовним прихильником є О. Н. Горбунова [25], серед сучасних учених Д. В. Вінницький [26] та І. В. Руковішнікова [27].

На протипагу цієї позиції авторів О. А. Лукашев зазначає, що юридична неоднорідність бюджетних, податкових та інших відносин, що виникають у сфері публічних фінансів, є об'єктивним чинником, що зумовлює труднощі у кодифікації фінансового законодавства та формування відносно відокремленої Загальної частини фінансового права [28].

Таким чином, фінансова система України являє собою сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками, тобто порівняно відособлених підсистем, які відображають специфічні форми й методи

фінансових відносин. Фінансова система (з точки зору системного підходу) є відповідно організованою складною системою, функціонування кожної підсистеми якої забезпечується конкретними органами чи інституціями, склад яких може бути різним, як і розмежування функцій і повноважень між ними. Фінансова система — це єдина система взаємопов'язаних органів та інституцій із сукупністю внутрішніх і зовнішніх відносин, усі складові якої мають діяти скоординовано й синхронно — для досягнення спільної мети.

Актуальність проблем у сфері міжнародної фінансової системи обумовлена світовою фінансово-економічною кризою і пов'язана із запобіганням аналогічним потрясінням у майбутньому, запобіганням подальшому розповсюдженню кризи.

Створення ефективно діючої фінансової системи передбачає «постійну роботу держави як у сферах права, в тому числі й адміністративного примусу до виконання закону, так і у сферах формування інституціональних основ фінансових відносин» [29]. Фінансова система повинна відповідати принципам: стійкість, цілісність, стабільність фінансової системи, взаємодія і узгодженість фінансового контролю і державного управління з державними і фінансовими органами, динамічність, активна реакція на нові чинники.

Практично всі вчені сучасності відзначають тенденцію збільшення ролі держави в регулюванні кризових явищ, у тому числі шляхом правового регулювання, прийняття превентивних заходів, створення програм антикризового управління. Системний підхід, що передбачає застосування ряду методів із урахуванням усього комплексу системних характеристик фінансової системи України (внутрішніх, зовнішніх взаємозв'язків, динаміки, досягнення головної мети функціонування), дає змогу оцінити ефективність системи управління.

Література

1. Шумилов В. М. Международное финансовое право: понятие, предмет, система // Юрист-международник. — 2005. — № 1. — С. 13.
2. Данилов-Данильян В. Глобальный кризис как следствие структурных сдвигов в экономике // Вопросы экономики. — 2009. — № 7. — С. 31.
3. Нечаев Ю. В. Общие тенденции развития национальных финансовых систем / Ю. В. Нечаев, В. Ф. Столяров // Экономика і держава. — 2008. — № 5. — С. 8.
4. Декларація про Державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1990. — № 31. — Ст. 429; Про бюджету систему України : Закон України від 29 черв. 1995 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1995. — № 26. — Ст. 195.
5. Цыпкин С. Д. Финансово-правовые институты, их роль в совершенствовании финансовой деятельности советского государства / С. Д. Цыпкин. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. — С. 4.
6. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. — М., 1981. — С. 18–19.
7. Макаренко В. О. Побудова моделі фінансової системи України на основі системного підходу / В. О. Макаренко, І. О. Прищепчук // Фінанси України. — 2010. — № 5. — С. 32.
8. Шиян А. А. Економічна кібернетика: виступ до моделювання соціальних і економічних систем : навч. посіб. / А. А. Шиян. — Л. : Магнолія 2006, 2007. — С. 202.
9. Зацеркляний М. М. Основи економічної кібернетики : навч. посіб. / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников. — Чернівці : ТОВ «Вид-во «Наша Книга», 2008. — 392 с.
10. Системний аналіз : навч. посіб. / О. Д. Шарпов, Л. Л. Терехов, С. П. Сіднев. — К. : Вища шк., 1993. — 303 с.

11. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. Опарін. — 2-ге вид. — К. : КНЕУ, 2006. — 240 с.
12. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний [та ін.]. — К. : Вид. центр «Академія», 2002. — 952 с.
13. Химичева Н. И. Финансовая система (структура финансов) Российской Федерации. Финансовое право : учебник / отв. ред. Н. И. Химичева. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Норма, 2008. — С. 27.
14. Худяков А. И. Финансовое право Республики Казахстан (Общая часть) / А. И. Худяков. — Алматы : Каржы-каражат, 1995. — С. 12.
15. Ашмарина Е. М. Взаимобусловленность системы финансового права и финансовой системы в РФ // Финансовое право. — 2008. — № 7. — С. 53.
16. Запольский С. В. Дискуссионные вопросы теории финансового права : монография / С. В. Запольский. — М. : РАП, Эксмо, 2008. — С. 48.
17. Ковальчук А. Т. Фінансове право України в ринкових умовах: проблеми формування, розвитку, застосування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. Т. Ковальчук. — К., 2009. — С. 26–27.
18. Орлюк О. П. Фінансове право : навч. посіб. / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — С. 15.
19. Міжнародні фінанси / за ред. О. І. Рогача. — К. : Либідь, 2003. — С. 757.
20. Финансовое право РФ : учебник / отв. ред. М. В. Карасева. — М. : Юристъ, 2002. — С. 20.
21. Соколова Э. Д. Правовые основы финансовой системы России / Э. Д. Соколова ; отв. ред. Е. Ю. Грачева. — М. : ИД «Юриспруденция», 2006. — С. 31.
22. Покачалова Е. В. Публичный долг в РФ: вопросы теории финансового права / Е. В. Покачалова ; под ред. Н. И. Химичевой. — Саратов : Изд-во Гоу ВПО «Саратовская государственная академия права», 2007. — С. 76.
23. Слом В. И. По поводу совершенствования финансового законодательства / В. И. Слом, О. В. Измайлов // Финансы. — 1976. — № 12. — С. 37.
24. Химичева Н. И. Субъекты советского бюджетного права : дис. ... д-ра юрид. наук / Н. И. Химичева. — Саратов, 1979. — С. 389.
25. Горбунова О. Н. Финансовое право и финансовый мониторинг в современной России / О. Н. Горбунова. — М., 2003. — С. 118–158.
26. Винницкий Д. В. Российское налоговое право: проблемы теории и практики / Д. В. Винницкий. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. — С. 86.
27. Руквишников И. В. Метод финансового права / И. В. Руквишников ; отв. ред. Н. И. Химичева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 2006. — С. 20.
28. Лукашев О. А. Вплив категорії «фінансова система» на побудову системи фінансового права: теоретичні питання // Фінансове право. — 2007. — № 1. — С. 24.
29. Годин А. М. Бюджетная система РФ : учебник / А. М. Годин, В. П. Горегляд, И. В. Подпорина. — 6-е изд., испр. и доп. — М. : Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2008. — С. 10.
30. Орлюк О. П. Фінансова система України: проблеми термінології та змісту // Фінансове право. — 2007. — № 1. — С. 11.

Анотація

Нестеренко А. С. Фінансова система України як частина міжнародної фінансової системи в умовах світової фінансово-економічної кризи. — Стаття.

Сучасна фінансово-економічна криза — це в першу чергу криза фінансової системи, що показує її неспроможність, а також необхідність у чіткому державному регулюванні. В умовах глобалізації, з одного боку, й циклічного розвитку економіки, з другого, питання розробки єдиного підходу до визначення ключових фінансових категорій набуває особливої актуальності.

Ключові слова: міжнародна фінансова система, принципи побудови фінансової системи, фінанси, цільові фонди.

Аннотация

Нестеренко А. С. Финансовая система Украины как часть международной финансовой системы в условиях мирового финансово-экономического кризиса. — Статья.

Современный финансово-экономический кризис — это в первую очередь кризис финансовой системы, что свидетельствует о ее неспособности и бессилии, а также необходимость в четком

государственном регулировании. В условиях глобализации, с одной стороны, и циклического развития экономики, с другой, вопросы разработки единого подхода к определению ключевых финансовых категорий приобретают особую актуальность.

Ключевые слова: международная финансовая система, финансово-экономический кризис, принципы построения финансовой системы, финансы, целевые фонды.

Summary

Nesterenko A. S. The financial system of Ukraine as part of the international financial system under the global financial crisis. — Article.

Modern financial and economic crisis — it is primarily a crisis of the financial system, indicating that its inability and helplessness, and the need for a clear state regulation. In the context of globalization, on the one hand, and the cyclical development of the economy, on the other hand, the problem of development of the unified approach to the definition of key financial categories acquire special urgency.

Keywords: financial system, financial economic crisis, principles of building of financial system, finances, specialized funds.

УДК 346.62+341.215.2

Д. О. Гетманцев

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРИНЦИПІВ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Теоретичним дослідженням поняття правової природи публічної фінансової діяльності у фінансово-правовій літературі приділяється нині чимало уваги. Варто відзначити, у першу чергу, роботи відомих вітчизняних та російських вчених, зокрема, Д. В. Вінницького, Л. К. Воронової, О. Ю. Грачової, С. В. Запольського, І. Б. Заверюхи, М. В. Карасьової, М. П. Кучерявенка, Т. А. Латковської, А. А. Нечай, О. П. Орлюк, Н. Ю. Пришви, Л. А. Савченко, Д. М. Щюкіна та багатьох інших. У наукових дослідженнях цих авторів, проведених в останні три — п'ять років, аналізуються проблеми розуміння та суті фінансових правовідносин та їх місця в регулюванні публічної фінансової діяльності, завдань, принципів, методів цієї діяльності тощо.

Аналіз теоретичної бази водночас дає можливість говорити про недостатню кількість на рівні категоріальних розробок проблематики дослідження зовнішніх факторів впливу на здійснення публічної фінансової діяльності. До цих факторів, безперечно, варто віднести світову фінансову кризу та наслідки її впливу як на глобальну економіку світу в цілому, так і на кожну національну економіку зокрема. У тому числі й на економіку України, на національну фінансову систему як невід'ємну її складову.

Дослідження цих факторів виступає, переважно, предметом наукового пошуку представників економічної науки, а не правової (наприклад, праці І. В. Бураковського, О. В. Плотнікова та інших). Суттєва роль впливу кризи на фінансові системи відзначена й іноземними дослідниками. Значну зацікавленість викликають ці аспекти і безпосередньо серед практиків, у тому числі й вітчиз-